

*Ткачівська М. Р.,**докторка філологічних наук,**завідувачка кафедри іноземних мов і перекладу**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**Щерба Р. М.,**магістрантка факультету іноземних мов**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПЕРЕКЛАД КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена питанню впливу культури на переклад. Опираючись на наукові розвідки українських та зарубіжних дослідників, у статті проаналізовано особливості перекладу як виду міжкультурної комунікації, його місце у сучасному світі з огляду на глобалізаційні процеси. Увагу приділено таким поняттям як «діалог культур» та «інтеграція етнокультур». Розглянуто явище «культурного повороту» та з'ясовано, що переклад розглядався як культурне явище, що спричинило зміщення акцентів із мовних аспектів на культурологічні. В дослідженні наголошується на невід'ємності культури і перекладу та її ролі в досягненні бажаного результату. Їхня взаємодія сприяє розширенню світогляду реципієнта, отриманню фонових знань про іншу культуру та послаблює не тільки мовні, але й культурні бар'єри. Це забезпечує збільшення порозуміння між представниками різних культур під час міжкультурного спілкування.

Увага акцентується на ролі перекладача в процесі міжкультурного спілкування, його індивідуальності, розглядаються важливі перекладацькі компетенції. Особлива увага звертається на володіння перекладачем знань про відмінність між культурами, що безпосередньо впливає на отримання якісного перекладу. Наголошується, що різні лінгвокультури використовують різні мовнокультурні коди, яким притаманні певні збіги та розбіжності, необхідні для врахування під час трансляторних процесів.

Наукова розвідка розглядає культурно-марковані одиниці роману Александра Гранаха „Da geht ein Mensch“ («Ось іде людина») та їхнє відтворення в українському перекладі Галиною Петросаняк. У ході дослідження аналізується переклад культурних реалій, звертається увага на важливість уведення додаткових пояснень для полегшення розуміння тексту перекладу. Наголошується на необхідності відтворення колориту роману, наближаючи читача до тексту-джерела.

Ключові слова: переклад, міжкультурна комунікація, культура, діалог культур, мовнокультурний код, культурний бар'єр, перекладацькі стратегії, реалія.

Постановка проблеми. Мова і культура – надійний фундамент нації, на якому вона розвивається, міцніє, посідаючи надійне місце з-поміж інших націй і народностей. Збереження власної мови й культури – основне завдання представників кожного етносу, який плекає свою неповторність і дбає про своє збереження на землі.

Переплетення мов і культур сприяє зближенню народів, усвідомленню їхньої неповторності. Важливим виразником культури є художня література, яка має можливість в особливий

спосіб представляти свою винятковість у сув'язі інших культур. У зв'язку з цим слід наголосити на унікальній ролі перекладача, від якого великою мірою також залежить можливість прищвидшення чи сповільнення обміну культурними особливостями. «Професійність, знання, творчий підхід до перекладу, креативність, інтуїція – обов'язкове портфоліо перекладача» [1, с. 167], в якому чільне місце посідають перекладацькі компетенції щодо відмінності між культурами та асиметрією між мовнокультурними кодами різних лінгвокультур. Наголошуючи на врахуванні в перекладі «культури в мові і мови в культурі», Т. Некряч і Ю. Чала зауважують, що «перехід від тексту до тексту» розглядається як «перехід від мови до мови і від культури до культури» [2, с. 20].

Глобалізаційні процеси сьогодення зумовлюють потребу в міжкультурній комунікації на рівні світових культур. Так зване «універсальне» постає особливим фактором породження дискурсу національної культури, а «глобальне», послаблюючи кордони національного, спонукає до переоцінки важливості певної літератури серед інших літератур світу [3, с. 16]. Відповідно зростає роль як перекладу, так і перекладача, який слугує з'єднувальним сегментом між культурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міжкультурної комунікації та взаємовпливу культури й перекладу неодноразово ставало предметом розгляду багатьох науковців. Вагомий вклад для дослідження мови й культури здійснили Л. Венуті, І. Евен-Зогар, Г. Турі, Ю. Найда, А. Лефевр, С. Басснетт, О. Каде, В. Телія, О. Ребрій, І. Фролова, Т. Донець, Т. Некряч, Ю. Чала, Р. Зорівчак, М. Ткачівська, Л. Клименко, Н. Давіденко, І. Кабаченко та ін.

Метою статті є дослідження взаємовпливу культури та перекладу на прикладі роману Александра Гранаха „Da geht ein Mensch“ («Ось іде людина»). Аналіз проблем, з якими зустрічається перекладачка Галина Петросаняк з огляду на міжкультурну комунікацію, дає можливість ще раз стверджувати, що тема є актуальною і важливою для дослідження. Основними завданнями статті є: окреслити поняття «міжкультурна комунікація» та його зв'язок із поняттями «інтеграція етнокультур» і «діалог культур», охарактеризувати важливість та необхідність взаємодії культури й перекладу, розглянути їхній взаємовплив на прикладі українськомовного перекладу роману А. Гранаха «Da geht der Mensch».

Вклад основного матеріалу дослідження. Оскільки мова є «живим стрижнем культури, запорукою її довголіття, а культура – підмурівком існування мови» [1, с. 53], сукупне

дослідження мови й культури посідає чільне місце в наукових розвідках багатьох вчених. Згідно з теорією відомого літературознавця та культуролога М. Лотмана, будь-яка мова не може існувати, не беручи до уваги культуру і відповідно жодна культура не може розглядатися без врахування у своїй основі природної мови [цит. за 4, с. 140].

Як зазначає В. Телія, взаємодія мови й культури належать до тем, «які виходять на авансцену базових методологічних проблем лінгвістики», оскільки мовні знаки та дискурси мають здатність зберігати в собі пам'ять «про мовні коди і притаманні їм культурні установки», що упізнаються лінгвокультурною спільнотою [5, с. 674]. Розглядаючи поняття «мовнокультурний (лінгвокультурний) код», розуміємо його як систему знаків, яка «базується на певних культурних, набутих упродовж історії зразках та принципах, пов'язаних із свідомо/підсвідомо перейнятими індивідами знаннями про них, закріплені досвідом і передані іншим поколінням» [6, с. 10].

Позаяк «у різних культурах використовуються різні коди, і при їхньому зіставленні виявляються зони збігів і розбіжностей» [7, с. 211], незнання цих кодів ускладнює трансляторні процеси, а володіння ними потребує також прийняття правильних перекладацьких рішень, які опираються на текст та на власні перекладацькі орієнтири, від яких залежить обрана перекладачем стратегія. Бо саме перекладач є відповідальним за вибір відповідника, який має репрезентувати вихідну культуру або ж «із низки доступних альтернатив», або сам повинен створити оказіональний відповідник «там, де цього вимагають мова, культура, дискурс та особистісні уподобання перекладача» [8, с. 214].

Переклад нерозривно пов'язаний з такими поняттями, як «міжкультурна комунікація», «діалог культур», «інтеграція етнокультур». Під останнім із них розуміється поєднання та ознайомлення з типологічними ознаками та особливостями різних культур. У більш широкому розумінні – це процес взаємодії, який характеризується розвитком і збагаченням цивілізації шляхом пізнання нових культур [9, с. 230], що результує згладжування непорозумінь між ними.

Міжкультурна комунікація починається із усвідомлення існування розбіжностей у різних культурах, що нерідко спричиняє непорозуміння між представниками. Не можемо не погодитись з думкою Н. Давіденко про те, що міжкультурна комунікація може відбуватися за умови, коли мовцям вдасться порозумітися [10, с. 27]. Термін «міжкультурна комунікація» вперше застосував американський антрополог та культуролог Едвард Голл, який пов'язував комунікативні перешкоди між представниками різних культур та етнічних груп з неоднаковим способом сприйняття світу. Сьогодні під цим поняттям розуміють процес спілкування між мовцями – представниками різних мов та культур. Іншими словами – це процес взаємодії людей різних мов та культур [11, с. 29]. Зацікавленість питанням міжкультурної комунікації в перекладі спричинене, з-поміж іншого, не тільки потребою культурного взаємозбагачення, але й потреби толерантності стосовно культури та традицій інших народів [12, с. 58], що також припадає на долю перекладної художньої літератури.

Часто термін міжкультурної комунікації пов'язують із поняттям діалогу культур, під яким розуміють потребу у взаємодії, а саме – взаємне збагачення. Наявність діалогу між культурами – це необхідна умова самозбереження усього людства

[10, с. 27]. Поняття «діалог культур» вважається одним із суттєвих важелів міжнародної спільноти та ознакою світових глобалізаційних процесів [9, с. 230]. Завдяки йому увиразнюються «відмінності національних мов і культур» [13, с. 65] і «зменшується культурна дистанція в перекладах» [1, с. 206].

С. Кравченко зазначає, що «художній переклад – це завжди діалог літератур, це творчість, завдяки якій твір однієї літератури стає надбанням і явищем іншої», при цьому зважається на індивідуальність перекладача, «позаяк кожен інтерпретатор створює власну версію прочитання і заглиблення в чужий текст» [14, с.58]. Оскільки переклад – це передусім творчий процес, перекладач підсвідомо відтворює текст оригіналу крізь призму свого власного бачення та розуміння, часто крізь лінзи власної культури.

Як джерело порозуміння між носіями різних мов, переклад виконує важливу пізнавальну функцію і сприяє двосторонньому збагаченню етнічної та цивілізаційної культур. При цьому культура залишається однією із ключових одиниць перекладу. Він розглядається не лише як заміна мовних кодів, а як стратегія, що уможливує взаємопроникнення текстів однієї культури в іншу та забезпечує її функціонування в межах цієї культури, де під поняттям «культура» розглядається увесь соціальний контекст, вжитий у перекладі із його правилами, ідеологією, суспільними цінностями [15]. На сучасному етапі розвитку перекладознавча наука зазнає «культурної революції», оскільки переклад розглядається не лише як лінгвістичне, а і як культурне явище [15], про що активно дискутувалося наприкінці минулого століття.

Переклад як культурне явище розглядають С. Басснетт та А. Лефевр – засновники «культурного повороту», в якому проектується погляд на переклад зі зміщенням акцентів із лінгвальних аспектів (заміни мовних кодів) на культурологічні та ідеологічні. Поняття *cultural turn* дослідники вперше запровадили у липні 1988 на конференції у Варвіку [16]. Переклад художньої літератури вони вбачають як переклад з культури на культуру, хоча акцентують увагу на маніпуляції та переписуванні [17].

Прихильники культурологічного напрямку в перекладознавчій науці намагалися при перекладі не брати до уваги поняття еквівалентності, яке є основним критерієм оцінки його якості. Вони ставили собі за мету повною мірою забезпечити відтворення культурологічного аспекту, а не те, наскільки текст перекладу відповідає оригіналові. Відповідно цей підхід викликав інтерес серед багатьох дослідників, які зосередились на таких видах вторинної комунікації, як адаптація, переказ, твір за мотивами [18, с. 105].

Щодо впливу «культурного повороту» на українську перекладознавчу думку, то цей процес вирізнявся повільнішим розвитком, ніж у західному перекладознавстві, із більшою опорою на вітчизняні, а також радянські орієнтири. З огляду на корифеїв українського перекладу та перекладознавства – І. Франка, М. Рильського, М. Зерова, Г. Кочура та ін., важливо зауважити, що вони присвячували свої дослідження культурним питанням перекладу та оцінювали роль перекладача у формуванні та розвитку української нації, її культури та мови. Зважаючи на те, що український переклад розвивався всупереч різним історично зумовленим перешкодам і обставинам, особливо важливим було довести його необхідність і культурне значення. Хай на сьогодні кількість перекладів української літератури бажала

б бути більшою, все ж вони є і достойно репрезентують нашу культуру з-поміж світових літератур і культур. Тут неможливо не погодитися з думкою подвижниці українського перекладознавства Р. Зорівчак про те, що «переклади збагачують не лише цільову літературу, а й загальну скарбницю світової літератури. А світова література є не лише сумою найкращого з національних письменств. Це – нова якість, що виникає завдяки свідомому обміну культурними цінностями між народами» [19].

Оскільки «переклад є засобом подолання не тільки мовного, а й культурного бар'єрів, які є тісно взаємопов'язаними» [8, с. 35], взаємодія культури та перекладу передбачає можливість для реципієнта отримати певну окрему інформацію, яка належить іншій культурі, що розширює його світогляд, а також репрезентує уяву про особливості ментальності, закладеної в мову і культуру іншого народу. Це означає, що переклад розглядається багатьма дослідниками як комунікативна діяльність, яка послаблює певні культурні бар'єри й забезпечує порозуміння між представниками різних культур. Він є важливим пізнавальним засобом, який вводить людей в іншу культуру, виходячи не лише за мовні межі, а й за межі певної культури [20, с. 37–41], а перекладач як «координатор» комунікативного процесу слугує містком до пізнання різних культур, є їхнім репрезентантом на теренах чужої для читача культури. «Інтеркультурна значущість перекладу полягає в тому, що він створює базис для об'єднання людей на новій культурній основі» [8, с. 36].

З огляду на цей факт, необхідність володіти екстралінгвістичними знаннями відіграє більшу роль для перекладача, оскільки саме вони є передумовою якісного перекладу [20, с. 38]. Це означає, що перекладач повинен бути обізнаним і мати певні знання про культурологічні особливості тієї країни, мовою якої здійснюється переклад. Таким чином, завдання перекладача полягає в тому, щоб встановити культурний зв'язок між комунікантами [10, с. 28] і, долаючи мовний бар'єр, зменшувати культурний.

Найбільшою проблемою, з якою перекладач стикається навіть при перекладі творів споріднених мов, є відтворення своєрідних культурних реалій та мовних виразів, характерних для вихідної мови та відсутніх у цільовій. Часто перекладачеві важко зрозуміти значення певних історичних реалій, тому що вони не є властивими його образно-понятійній базі або коли їхнє розуміння залежить від контексту [14, с. 58]. У такому випадку під час трансляторних процесів перекладачеві необхідне розуміння контексту, яке підсилюється довідковими джерелами.

Відповідно однією з причин, що зумовлює непорозуміння при міжкультурному спілкуванні, вважається передусім відмінність національних знань мовців. Це спричинено не лише розбіжністю образів у свідомості, а й відмінністю етнічної свідомості комунікантів [21, с. 257]. Нерідко один і той самий фрагмент реальності може бути переданий різними мовами, але це мовне відтворення може варіюватися, що вкотре підтверджує специфічність пізнання світу через призму певної мови [22, с. 111]. Як зазначає І. Фролова, перекладач як посередник в міжкультурній комунікації «стикається з першочерговою необхідністю заглиблення в культурний/лінгвокультурний контекст, пошуку шляхів і способів „узгодження“ двох різних національно-мовних картин світу» [23, с. 65], щоб донести їх до цільового читача.

У таких випадках перекладач вирішує, яку стратегію перекладу слід обрати при декодуванні тексту. Якщо перевага надається доместикації, то часто втрачається культурний елемент. Якщо ж – форенізація, то зберігається маркування «чуже», але нерідко потрібне міжрядкове розширення тексту із тлумаченням чужого культурного коду, або ж винесення цього тлумачення за межі тексту. Саме в цьому випадку рівень подолання культурного бар'єра залежить від перекладача.

Часто задля забезпечення взаємодії національних культур перекладачеві доводиться йти на компроміс, іноді вдаватися до радикальних перетворень аж до зміни культурно-історичного фону в тексті. Основною вимогою до трансформацій є доречність, правдоподібність та послідовність. Якщо перетворення культурних аспектів непослідовне, то це може спричинити перекоженість змісту твору і спотворити образ автора [21, с. 257]. Тому, вибираючи відповідник, перекладач у кожному конкретному випадку мусить враховувати «тип дискурсу та чинник адресата – його когнітивний запас і здатність до інтерпретації» [23, с. 65], що уможливує наближення тексту до цільового читача, зменшення ризику радикальних перетворень культурних аспектів твору, віддалення від культурних перекоженень та забезпечує його розуміння.

При передачі колориту вихідної культури та відтворенні реалій без врахування когнітивного запасу читача в художньому перекладі часто виникають втрати. Якщо читач не може вникнути у зміст, це свідчатиме навіть про комунікативну поразку. Навіть тоді, коли адресат розумітиме, що мається на увазі яесь чуже для його культури поняття, але не зможе усвідомити, що саме воно означає, то це навряд чи призведе до його комунікації з автором тексту-джерела. У такому випадку слушним є, як зауважує І. Фролова, наведення в тексті коментаря у виносці, оскільки це допоможе не лише при передачі національних і культурних особливостей та збереженні денотативного змісту, а й забезпечить успішну комунікацію [23, с. 65]. Останнє є вкрай важливим для розуміння культурної специфіки тексту.

Отже, можна підсумувати, що переклад сприяє не тільки взаємопроникненню текстів одних лінгвокультур в інші, а й забезпечує їхнє функціонування в межах інших культур. Це сприяє покращенню порозуміння між носіями цих культур та взаємному осягненню їхньої ідентичності та ментальності, зокрема й етнічної свідомості, що сприяє зменшенню культурного бар'єра між ними.

Перекладач як посередник між культурами хай і підсвідомо опирається на систему власних культурних цінностей, все ж покликаний враховувати особливості цільової культури і встановлювати культурний зв'язок між комунікантами різних культур, подолати мовний і зменшити культурний бар'єр між ними. Це засвідчує про вагоме культурне значення перекладу.

Приклад взаємодії перекладу й культури можемо розглянути на основі перекладу роману німецького письменника та актора єврейського походження Александра Гранха «Ось іде людина» („Da geht ein Mensch“), виконаного відомою українською перекладачкою Г. Петросаняк. На її рахунку вже чимало перекладів, серед яких: «В інші часи. Юні літа у Східній Галичині», оповідання Ганса Коха, автобіографія С. Моргенштерна та ін.

Описуючи в романі життя єврейських і українських родин свого рідного села Вербівці, А. Гранх вдається до використання реалій, які безпосередньо пов'язані із культурою єврей-

ського народу, що проживав на території Галичини у другій половині XIX – на початку XX століття. Проживання українців і євреїв на спільній території зумовлювало входження в їхні мови окремих мовних одиниць, які приживалися і функціонували в них як маркери інших культур, не послаблюючи межі власної культури, а взаємозбагачуючись іншою. Подібне спостерігаємо в тексті роману А. Гранаха у вигляді вкраплення українських слів у німецький текст.

Щоб донести до читача мовнокультурні коди іншої культури, перекладач як посередник у міжкультурній комунікації повинен досягнути та розкодувати їх спершу для себе і відтак донести до читача. Легше, коли в цільовій мові вже існують культурні вкраплення, які з різною інтенсивністю функціонують у ній завдяки переплетенню мов і культур, хоча далеко не всім є відомими і потребують додаткових тлумачень. З подібною ситуацією стикається і Г. Петросаняк.

У романі „Da geht ein Mensch“ та його перекладі «Ось іде людина» натрапляємо на чималу кількість таких позначень, властивих єврейській культурі, пов'язаних із звичаями та побутом євреїв, які не мають відповідників в українській культурі, але частково ввійшли в українську мову, зберігаючи звукове оформлення мови-джерела (на письмі зафіксовані як транскрипція). Наприклад: нім.: „Dann kam der Donnerstag mit seinem großen Betrieb; da begannen schon die Vorbereitungen für Schabbath, mit Teig anrühren für das Brot, den weißen Barches und den Malaj aus Kukuruz“ [24, с. 22]. У наведеному реченні виділяємо застосування таких реалій, як „Schabbath“ на позначення сьомого дня тижня, в який євреї повинні вивчати Тору і присвятити себе Богові, утримуючись від роботи; „Barches“ (Challot) на позначення святкового дріжджового єврейського хліба, що нагадує манну, яку ізраїльці отримували під час блукання пустелею; „Malaj aus Kukuruz“ на позначення святкового середземноморського кукурудзяного хліба. Для їхнього відтворення перекладачка застосовує зафіксовані у словниках відповідники (у т. ч. утворені за допомогою транскрипції) («шабат», «хала») та калькування («кукурудзяний малай»). Порівняймо: укр.: *Потім приходив четвер, приносячи велике пожвавлення: уже починалися приготування до шабату, замішувалося тісто на хліб, на білу халу і на кукурудзяний малай* [25, с. 27] Обираючи стратегію форенізації, перекладачка надає перевагу зменшенню бар'єра між культурами та збільшенню образно-понятійної бази реципієнта.

Слід вказати на те, що Г. Петросаняк намагається максимально наблизити читача до тексту оригіналу. Вважаємо, їй вдається якнайточніше передати колорит, закладений письменником в оригіналі роману. З точки зору розуміння самих реалій, гадаємо, що варто наголосити на використанні перекладацьких приміток, які забезпечують не лише відтворення культурних особливостей, а й розуміння поданих реалій читачем перекладу.

У романі «Ось іде людина» А. Гранах згадує Йом Кіпур – день примирення, покаяння і відпущення гріхів – одне з найважливіших єврейських свят, яке відзначається на десятий день сьомого місяця за єврейським календарем. Воно передбачає упокорення душі й утримання від їжі та будь-якої роботи. Щоб відтворити таку культурну реалію в українському тексті, перекладачка вдається до транскрибованого відповідника *Jom Kippur*: нім.: „Am Jom Kippur, dem großen Versöhnungstag, wird im Himmel entschieden über Leben und Tod, wer durch Feuer, wer durch Wasser, wer durch Pest und andere Schrecknisse umkommen

soil“ [24, с. 234] – укр.: *«На свято Йом Кіпур, великий день примирення, на небі вирішуються питання життя і смерті – хто повинен покинути цей світ з допомогою вогню, хто з допомогою води, а хто через чуму й інші жахіття»* [25, с. 189]. Вважаємо доцільним наголосити на тому, що Г. Петросаняк вирішує проблему відтворення реалій, враховуючи й опираючись на когнітивний запас читача та розбіжність образів свідомості носіїв єврейської культури й читачів інших культур і додає власний коментар із тлумаченням значення, чим полегшує розуміння реалій. Таким чином, перекладачка не тільки зберігає національно-культурне забарвлення, вкарбоване в образно-понятійну базу автора роману як представника єврейської культури, а й забезпечує розуміння реалій, опираючись на тлумачення і контекст.

Подібну ситуацію простежуємо і в інших випадках. Наприклад, при відтворенні реалії *der Schalet – шалет*, що позначає традиційну єврейську суботню страву з овочів, м'яса, крупів та квасолі (порівняймо: нім.: *Spät am Nachmittag ist man halb so weit, den Schalet in den Ofen zu schieben, der Ofen wird hermetisch abgeschlossen und sauber geputzt* [24, с. 29] – укр.: *Коли вечоріло, в ніч лише збиралися класти шалет, ніч щільно закривали й чистили* [25, с. 27].

Для відтворення реалії, що позначає плетенку із дріжджового тіста, яку євреї споживали в суботу *Barches*, перекладачка, як і в кількох попередніх випадках, використовує транскрибований український варіант: *бархес* (порівняймо: нім.: *Eines Tages rief der Mann im Arbeitsnachweis eine Hilfe in einer jüdischen Bäckerei in der Grenadierstraße aus, wo Bedingung war, daß man Barches flechten konnte* [24, с. 205], укр.: *Одного дня чоловік, який мав дозвіл на роботу, шукав для єврейської пекарні на вулиці Гренадерській помічника, який умів би заплітати бархес* [25, с. 165]. Оскільки в контексті згадується про пекарню, читач і без коментаря може здогадатися, що мова йде про хлібний виріб.

При відтворенні реалії на позначення єврейської молитви „Davenen“ перекладачка використовує транскрипцію слова *давенен*, значення якої зрозуміле з контексту (порівняймо: нім.: *Da tauchte von weitem Rachel mit Iwan Fedorkiw auf, und Andryj sagte: „Da ist ja mein geliebter studierter Bruder, der wohl bald mit euch am Freitag zum Davenen gehen wird...“* [24, с. 54] – укр.: *І ось вдалині виринула Рахіль з Іваном Федорківим, й Андрій сказав: «Та це ж мій любий вчений брат, який скоро почне по п'ятницях ходити з вами на давенен...»* [25, с. 45]. Такі переплетення німецької та української мов, спричиняють зближення і краще розуміння культур. Важливим ми вважаємо введення коментаря, оскільки український читач, необізнаний із єврейською культурою, не завжди може зрозуміти з контексту, що означає та чи інша реалія. Проте форенізація тільки в тому випадку передбачає збагачення уяви одного народу про інший та розширює образно-понятійну базу цільового читача і звукує рамки культурного осягнення двох народів, коли реалія є зрозумілою з контексту чи розтлумаченою.

Взаємопроникнення мов, пов'язане із сусідством різних культур, сприяє введенню в розмовне мовлення носіїв різних лінгвокультур мовних одиниць. У німецькомовному оригіналі роману можна помітити, як А. Гранах повною мірою намагається відтворити колорит тієї культури та місцевості, в якій провів своє дитинство та юність. Тодішнє життя єврейських сімей у Галичині не було відмежоване від слов'янського

оточення, що яскраво відображалось і в мові. Це засвідчує такий приклад: нім.: „*Nur drei junge „Parobkins“, das sind die eben mannhaft gewordenen Burschen des Dorfes, saßen da, unbeweglich, stellten gleichgültige Fragen an den Juden, scherzten, genossen des Mannes Verlegenheit, genossen des Weibes Stöhnen und machten keine Anstalten, zu gehen*“ [24, с. 19]. Слово „*Parobkins*“ – українське вкраплення, пристосоване до фонетичної, граматичної і графічної системи німецької мови, що позначає молодих неодружених чоловіків, перекладачка відтворює за допомогою українського слова *парубки* (повернення до мови-джерела). Порівняймо: укр.: *«Лише троє парубків, себто сільських хлопців, які цойно вирости в чоловіків, сиділи тут непорушно, щось байдуже питали єврея, жартували, насолоджуючись збентеженням чоловіка, стогоном жінки й не збираючись нікуди йти»* [25, с. 19].

Вартим уваги є те, що відображаючи в німецькомовному тексті традиції людей, які проживали на території Галичини на зламі XIX–XX століть, автор вводить у текстове полотно українські/слов'янські вкраплення, що засвідчує факт впливу української мови на мови інших народів і, відповідно, взаємодію різних мов і культур. Наприклад: нім.: „*Sie tranken heißen Tee mit Prekuska, das heißt: Sie bissen krachend an Stücken Zucker und schlürften laut und nachdenklich den heißen Tee, rauchten ihre Pfeifen und spuckten in Abständen auf den Boden und sprachen langsam, neugierig, über Politik und Ernte, über Preise und die Bibel*“ [24, с. 18]. Словосполучення *heißer Tee mit Prekuska* вказує на спосіб вживання чаю і в перекладі відтворюється за допомогою повернення до мови-джерела. Порівняймо: укр.: *Вони пили гарячий чай «у прикуску»: себто кусаючи цукор, що тріщав на зубах, і голосно й задумливо сьорбаючи гарячий чай, курили люльки, плювали час від часу на підлогу, повільно й зацікавлено говорили про політику та урожай, про ціни й Біблію* [25, с. 19]. При відтворенні українською мовою словосполучення *heißer Tee mit Prekuska* як *гарячий чай «у прикуску»* перекладачка вводить лапки, в особливий спосіб маркуючи висловлення, вказуючи на якусь його особливість (наприклад, як незвичайне слово), залишаючи реципієнтові роздуми про причину їхнього вживання.

Свідченням переплетення єврейської й української культур та його віддзеркалення в мові ілюструє українське звертання в оригіналі тексту «татку», яке використовується з уточненням *Väterchen* : нім.: „*Schejndele nennt mich Tatku, Väterchen*“ [24, с. 175] Тут простежується вживання звертання „*Tatku, Väterchen*“. Повернення до мови-джерела та опущення уточнення забезпечує природність висловлення в українському перекладі. При цьому дещо стирається маркування тексту іншомовними (тут: українськими) вкрапленнями. Порівняймо: *«Шейнде ле кличе мене татком»* [25, с. 143]. Для українського читача цілком достатнім є жите в перекладі одне слово «татко» замість двох у звертанні „*Tatku, Väterchen*“. Це цілком забезпечує розуміння суті висловлення, хоча не зайвим було б повторення кличної форми, яка наявна в німецькому тексті („*Schejndele nennt mich Tatku, Väterchen*“ – *«Шейнде ле кличе мене татком, таточком»*), що могло б ще більше наблизити читача до оригіналу.

Проаналізувавши наведені приклади з роману «Ось іде людина», можна стверджувати, що його переклад як багатоаспектний процес продемонстрував майстерність перекладачки, її трансляторні навички та культурологічні знання, використані для відтворення культурно-маркованих одиниць роману.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Отже, взаємодія культури та перекладу передбачає збагачення уяви одного народу про інший, розширює світобачення та образно-понятійну базу. Таку взаємодію демонструє українськомовний переклад роману А. Гранаха „*Da geht ein Mensch*“, де авторка перекладу Г. Петросаняк природно і гармонійно вводить у текст реалії, які органічно вплітаються в текстове полотно. В окремих випадках вона полегшує розуміння реалій за допомогою введення додаткових тлумачень. Деякі українськомовні вкраплення, які графічно, граматично й фонетично пристосовані до системи німецької мови і демонструють взаємодію різних мов і культур та відтворені за допомогою слів, від яких вони походять, перекладачка бере в лапки. Це слугує своєрідним акцентом, який привертає увагу реципієнта, хоча й не натякає на причину його існування.

Отже, розглядаючи ключові аспекти перекладу крізь призму міжкультурної комунікації, важливо узагальнити те, що відтворення національно-культурних особливостей у перекладі є надзвичайно важливим. Висвітлюючи переклад як мовне й культурне явище, особливо акцентуємо на ролі перекладача – невід'ємної складової міжкультурного спілкування. Завданнями його (перекладача) є: подолання мовного бар'єра та встановлення зв'язку між представниками різних культур.

Перспективою дослідження є аналіз відтворення національно-культурних особливостей інших творів, виконаних Г. Петросаняк.

Література:

1. Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.16 – перекладознавство. Івано-Франківськ, Харків : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна 2021. 450 с.
2. Некряч Т. С., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : навчальний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. 200 с.
3. Лімборський І. В. Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 1(9). С. 16–20.
4. Шапочка К. А. Взаємодія культури і перекладу. *«Молодий вчений»*. 2017. № 4.1(44.1). С. 140–143.
5. Телия В. Н. Культурно-языковая компетенция: её высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка. *Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках*. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 19–30.
6. Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі : автореф. дис. доктор філол. наук : 10.02.16. Харків, 2021. 36 с.
7. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм : дисс. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Харьков : Харьковский нац. ун-т им. В. Каразина, 2003. 369 с.
8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
9. Клименко Л. В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті євроінтеграції. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1(1). С. 228–235.
10. Давіденко Н. О. Переклад як діалог культур. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. С. 25–28.

11. Кабаченко І. Л. Міжкультурна комунікація в перекладі. *Актуальні проблеми та методики навчання перекладу* : тези доп. XI наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р., Дніпро, 2021. С. 29–30.
12. Горошенко Т. В. Міжкультурна комунікація в перекладі. *Українська орієнталістика* : [збірник наукових праць]. 2007–2008. Вип. 2–3. С. 57–60.
13. Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.
14. Кравченко С. Художній переклад як діалог культур: семантично-експресивна співвідносність лексичних еквівалентів у польських перекладах української поезії (на матеріалі часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński»). *«Філологічні науки. Літературознавство»*. 2013. № 3. С. 57–63.
15. Кузенко Г. М. Кузенко Г. М. Культурологічний аспект перекладу у міжмовній комунікації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2(2). С. 22–26.
16. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. Pp. 51–56. URL: <https://hodactuc.files.wordpress.com/2009/09/snell-hornby-2006-the-turns-of-translation-studies-pp-51-56.pdf> (дата звернення: 11.04.2022).
17. Bassnett S., Lefevere A. Proust's Grandmother and the Thousand and One Night: The „Cultural Turn” in Translation Studies. Introduction // *Translation, History and Culture* / [eds. S. Bassnet and A. Lefevere]. London ; New York : Pinter Publishers, 1990. 133 p.
18. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків, 2016. 116 с.
19. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник. *Зарубіжна література*. 2007. Квітень (№ 14). С. 1–5.
20. Тимко, Н.В. Фактор «культура» в перекладі: монографія / Н.В.Тимко. 2-е изд., перераб. и доп. Курск : Курск. гос. ун-т, 2007. 224 с.
21. Жук А. В. Художній переклад з точки зору міжкультурної комунікації. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2012. Вип. 34. С. 254–260.
22. Штепуляк О. С. Міжкультурні аспекти перекладу та їх роль у фаховій підготовці майбутніх перекладачів. *«Молодий вчений»*. 2016. № 4.1(31.1). С. 110–113.
23. Фролова І. С. Культурні чинники перекладацької діяльності. *Актуальні проблеми та методики навчання перекладу*: тези доп. XI наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021р., Харків, 2021. С. 65–66.
24. Granach Alexander. *Da geht ein Mensch*. München Zürich : Piper-Verlag, 1982. 440 s.
25. Гранач А. Ось іде людина: Біографічний роман/Александр Гранач ; з нім. пер. Г. Петросяняк. К. : вид-во Жупанського, 2012. 336 с.

Tkachivska M. R., Shcherba R. M. Translation through the prism of intercultural communication

Summary. The article is devoted to the study of the impact of culture on translation. Based on scientific works of Ukrainian and foreign researchers, the article analyzes the peculiarities of translation as a type of intercultural communication and its place in the modern world with consideration of globalization processes. Especial attention is paid to such concepts as "dialogue of cultures" and "integration of ethnocultures". The phenomenon of "cultural turn" is considered, and it is clarified that translation is seen as a cultural phenomenon, which caused a shift of emphasis from linguistic aspects to cultural ones. The study underlines the inseparability of culture and translation and its role in achieving the desired result. Their interaction contributes to the expansion of the recipient's worldview, the acquisition of background knowledge about another culture, and weakens not only language, but also cultural barriers. This ensures an increase in understanding between representatives of different cultures and reduces risks of misunderstandings during intercultural communication.

Great attention is focused on the role of the translator in the process of intercultural communication, his/her individuality; important translation competencies are considered. Particular attention is paid to the translator's knowledge of the differences between cultures, which directly affects the quality of the translation. It is emphasized that different linguistic cultures use different linguistic and cultural codes, which are characterized by certain overlaps and differences, which are necessary to take into account during translation processes.

This scientific research studies the culturally marked lexical units of Alexander Granach's novel "Da geht ein Mensch" ("Here Comes a Man") and their reproduction in the Ukrainian translation by H. Petrosanyak. In the course of the research, the translation of cultural realia is analyzed, great attention is drawn to the importance of introducing additional explanations that facilitate the understanding of the translated text. The need to reproduce the flavor of the novel, bringing the reader closer to the original text is emphasized.

Key words: translation, intercultural communication, culture, dialogue of cultures, linguistic and cultural code, cultural barrier, translation strategies, realia.